

ALICJA JĘDRYCH

POLSKIE SERIE
LITERACKIE
W XIX WIEKU

SPIS CHRONOLOGICZNY

WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

POLSKIE SERIE
LITERACKIE
W XIX WIEKU

WYDAWNICTWO
UNIwersYTETU
ŁÓDZKIEGO

ALICJA JĘDRYCH

POLSKIE SERIE
LITERACKIE
W XIX WIEKU

SPIS CHRONOLOGICZNY

WYDAWNICTWO
UNIwersytetu
ŁÓDZKIEGO

ŁÓDŹ 2015

RECENZENT

Hanna Tadeusiewicz

SKŁAD I ŁAMANIE

AGENT PR

PROJEKT OKŁADKI

czartart.com: Magdalena Muszyńska, Izabela Surdykowska-Jurek
Zdjęcie wykorzystane na okładce: © bepsphoto – Fotolia.com

Publikacja dofinansowana przez Bibliotekę UL

Publikacja bez opracowania redakcyjnego w Wydawnictwie UL

© Copyright by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2015

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

Wydanie I. W.06770.14.0.M

Ark. wyd. 7,7; ark. druk. 11,375

ISBN 978-83-7969-462-4 (wersja papierowa)

ISBN 978-83-7969-487-7 (wersja online)

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

90-131 Łódź, ul. Lindleya 8

www.wydawnictwo.uni.lodz.pl

e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl

tel. (42) 665 58 63, faks (42) 665 58 62

SPIS TREŚCI

Przedmowa	7
Podziękowania	9
Wstęp	11
Początki serii – wpływy zachodnie. Zarys	16
Polskie serie literackie –XIX w. Zarys	18
Chronologiczny wykaz polskich serii literackich XIX wieku	22
Indeks nazwisk autorów utworów zawartych w seriach	125
Indeks tytułów utworów zawartych w seriach	139
Indeks tytułów polskich serii literackich – XIX w.	171
Bibliografia	173
Ilustracje	177

PRZEDMOWA

Powstanie publikacji pt. *Początki polskich serii literackich – XIX wiek*, dzięki ogromnemu zaangażowaniu, determinacji i wytrwałości Pani mgr Alicji Jędrych, przyczyniło się do uzupełnienia piśmiennictwa dotyczącego XIX-wiecznych serii literackich w Polsce. Autorka dokonała analizy i oceny ponad dziewięćdziesięciu najbardziej reprezentatywnych dla tego okresu wydawnictw seryjnych. Układ chronologiczny, różnorodność i wielowątkowość publikacji daje obraz ówczesnego życia społeczno-kulturowego kraju. Godnym podkreślenia jest fakt, że publikacja ta przyczyni się do dalszego rozwoju badań literaturoznawczych. Jestem przekonany, że przedstawiona praca naukowa, ze względu na unikatowość, pełnić będzie również funkcje promocyjne Biblioteki Uniwersytetu Łódzkiego i dostarczy cennych źródeł informacji o historii rozwoju rynku wydawniczego w Polsce.

Autorce i wszystkim, którzy przyczynili się do powstania niniejszej publikacji życzę dużej satysfakcji z pracy dla dobra nauki i kultury w naszym kraju oraz dalszych sukcesów edytorskich.

Kustosz dypl. Tomasz Piestrzyński
Dyrektor Biblioteki Uniwersytetu Łódzkiego

PODZIĘKOWANIA

Publikacja *Początki polskich serii literackich – XIX wiek* daje mi możliwość wyrażenia wdzięczności tym, którzy pomogli mi w jej zrealizowaniu. Pracując w Bibliotece UŁ na zaproszenie Janusza Dunina podjęłam z nim współpracę przy przygotowaniu książki *Polskie serie literackie i paraliterackie 1901–1939 (Łódź 1991)*. Oddając do druku niniejszą publikację dziękuję bardzo Dyrektorowi BUŁ Panu Tomaszowi Piestrzyńskiemu m. in. za trud rozwiązania problemu finansowego. Wyrażam także wdzięczność Paniom Urszuli Kowalewskiej i dr Irenie Łabiszewskiej, które nadały książce ostateczny kształt. Pani Jadwidze Janik dziękuję za techniczną korektę tekstu. Serdecznie dziękuję wszystkim pracownikom Czytelni Głównej i Oddziału Magazynów BUŁ. Szczególnie wdzięczna jestem za pomoc i życzliwość Zastępcy Dyrektora Wydawnictwa UŁ Pani Urszuli Dzieciatkowskiej, Pani Liliannie Ladoruckiej i Pani Joannie Skopińskiej.

Alicja Jędrych

WSTĘP

Niniejsza publikacja wraz z pozycją powstałą wcześniej¹ stanowi pewną całość i jest zrealizowaniem propozycji prof. Janusza Dunina, który zachęcał mnie do opracowania publikacji na temat początków polskich serii literackich². Jest to uzasadnione tym bardziej, że niektóre serie XIX stulecia mają swoją kontynuację po 1900 r. Zebranie materiałów dotyczących zarówno lat 1901–1939, jak i wieku XIX nastęrczało niemałych trudności. Podstawowe źródła, jak bibliografie, przede wszystkim *Bibliografia polska* Estreichera, były źródłami niewystarczającymi i często zawodzącymi. Na przykład okazało się, że wiele zawartych w seriach utworów nie zostało uwzględnionych albo informacje były mylące. Nie zdołano też dotrzeć do niektórych pozycji odnotowanych w *Bibliografii*. Liczne informacje uzyskiwano także z katalogów księgarskich i wydawniczych, którym brak precyzji bibliograficznej i, tym samym, nie ułatwiały rozwiązania niejednego problemu. Ważnym źródłem były informacje zamieszczane na okładkach i stronach tytułowych niektórych numerów serii. Niestety, zachowane egzemplarze w dużej mierze pozbawione zostały oryginalnych okładek zwykle zawierających istotne dane dotyczące serii. Na ocalałych okładkach często dość niefrasobliwie naklejono np. ekslibris.

W seriach XIX. wiecznych obok utworów znanych pisarzy zagranicznych bardzo popularnych, na których się wzorowano (np. Walter Scott, Aleksander Dumas) zamieszczano wiele tłumaczeń autorów drugorzędnych, tzw. minorum gentium, a liczne przekłady najczęściej dokonywane były w pośpiechu. Nie troszczono się o odnotowanie nazwiska autora, a nazwisko tłumacza często zastępowały tylko inicjały. Dla współczesnych rozszyfrowanie tych nazwisk nie stanowiło prawdopodobnie większej trudności, natomiast dziś jest to już zazwyczaj niemożliwe. Podejmowano takie próby, niestety niejednokrotnie – bezskutecznie. Z konieczności więc pozostawiano niezidentyfikowane imię autora lub inicjały imienia i nazwiska, brakujące numery czy rok wydania itd. Należy tu jednak wspomnieć, iż pominięcie lub ukrywanie niektórych elementów opisu, głównie daty wydania, było niejednokrotnie zabiegiem świadomym, bowiem książkę nie

¹ A. Jędrych, *Polskie serie literackie i paraliterackie 1901-1939*, cz. 1, 2, Łódź 1991. (Materiał częściowo przygotowany do drugiego wydania w formie nieco zmienionej i przede wszystkim skróconej – pozostaje tymczasem w maszynopisie).

² J. Dunin seriom poświęcił rozdział swojej pracy habilitacyjnej: *Serie i cykle wydawnicze*, w: *Rozwój cech wydawniczych polskiej książki literackiej XIX–XX wieku*, Łódź 1982, s. 160–194.

datowaną można było powtórnie wydać, unikając w ten sposób zbyt szybkiej jej dezaktualizacji. Tę praktykę stosowano także po roku 1900. Podobnie, celom komercyjnym służyło zawyżanie lub nie ujawnianie nakładu, eksponowanie lub ukrywanie ceny itd.³ Dotyczy to m.in. tłumaczeń utworów popularnych w niemieckiej literaturze XV w. i w innych krajach europejskich, tzw. volksbuchów⁴ – literatury dla ludu. W XIX w. przeżywała ona swój renesans i jest obecna w seriach, tj. Biblioteka Tanich Książeczek dla Ludu i Młodzieży Edwarda Feitzingera i in. Niemieckie volksbuchy znalazły odbicie także głównie w polskich baśniach odpowiednio wzbogaconych o treści społeczne, profetyczne, patriotyczne, wychowawcze dostosowane do realiów i aktualnych potrzeb, np. Józefa Chociszewskiego *Wyrwidąb i Waligóra* czy Władysława Bełzy *Dobry syn*.

Podstawę niniejszej publikacji, poza – rzecz jasna – źródłami bibliograficznymi, katalogami wydawniczymi i księgarskimi, słownikami, literaturą przedmiotu, stanowią przede wszystkim zasoby Biblioteki Uniwersytetu Łódzkiego, które, jak się zorientowałam, są wystarczająco reprezentatywne dla większości bibliotek naukowych. Ze względu na ograniczoną objętość konieczne było dokonanie skrupulatnej selekcji zebranego materiału. Uwzględniono przede wszystkim serie najbardziej znaczące, charakterystyczne, dające obraz życia literackiego i społecznego, żywotności pewnych prądów, także filozoficznych zawartych w ówczesnych dziełach literackich. Jako pewien rodzaj serii odnotowano ważniejsze zbiory pism autorów, których dzieła odegrały ogromną rolę w rozczytaniu społeczeństwa, budzeniu i kształtowaniu ducha patriotycznego, cieszące się wielką poczytnością, o czym świadczą liczne wznowienia (Sienkiewicz, Kraszewski, Orzeszkowa). Na zasadzie wyjątku odnotowano również kilka serii z wielu, zwłaszcza w ostatnich dziesięcioleciach XIX w., zamieszczanych w czasopismach lub jako serie przy redakcjach czasopism, np. Biblioteka „Wieku”, Biblioteka „Wisły”. Uwzględniono też, dla zobrazowania tego typu serii, utwory zamieszczane w czasopismach w całości poświęconych literaturze, np. „Tygodnik Powieści i Romansów”, „Biesiada Literacka” i innych. Wiele powieści, zanim ukazało się w formie książki, czytelnicy poznawali już poprzez prasę drukującą je w odcinkach czy w formie wkładki⁵. Ze względu na odmienną formę i ogrom materiału nie można było, poza wyjątkami, uwzględnić powieści zamieszczanych w czasopismach.

Zarejestrowanie w odrębnej publikacji najważniejszych utworów literatury XIX w. zawartych w czasopismach byłoby uzasadnione, bowiem ich znaczenie dla rozczytania społeczeństwa, rola w propagowaniu i upowszechnianiu literatury,

³ J. Dunin, *op. cit.*, s. 96.

⁴ R. Waskmund, *Volksbuch*, w: *Słownik literatury popularnej*, Wrocław 1997, s. 434–435.

⁵ Na przykład w „Tygodniku Ilustrowanym” drukowano pierwodruk *Krzyżaków* Sienkiewicza (1897), *Ogniem i mieczem* (1884 r.). W „Tygodniku „...” została opublikowana również powieść T.T. Jeża *Helena* (1867), *Nad Niemnem* Orzeszkowej (1887), *Faraon* Prusa (1894) i in. „Nowiny” także drukowały Sienkiewicza; w „Słowie” drukowano 2. tom *Potopu* od 12–14, marca 1884 r. do 1885 r. i w „Czasie” *Potop* – od wigilii 1884 r.

a także europejskiej myśli filozoficznej w XIX stuleciu była niezwykle ważna, tym bardziej, że stan techniczny ówczesnych czasopism i książek pozostawiał wiele do życzenia.

Ostatecznie wyselekcjonowano ponad 90 serii literackich. Przeprowadzono autopsję około połowy utworów, wykonując zdjęcia okładek lub stron tytułowych części z nich. Zebrano także dla celów badawczych, poza obecną publikacją, serie nieliterackie propagujące wiedzę, dotyczące różnych dziedzin życia społecznego, nauki, podręczniki, poradniki, modlitewniki, kalendarze itd. Ogólnie można stwierdzić, że w wieku XIX było ponad 200 serii, większość pojawia się w ostatnich trzech dziesięcioleciach tego okresu. Cała literatura XIX w., w tym także serie, została włączona w określone cele wychowawczo-patriotyczne i jest odbiciem zróżnicowania, odmienności w poszczególnych okresach. Stąd uznano, że układ chronologiczny serii będzie bardziej uzasadniony niż alfabetyczny, jaki zastosowano w publikacji dotyczącej serii z lat 1901–1939⁶.

Po upadku Państwa Polskiego, dominujący początkowo nastrój pesymizmu i swoistej inercji, powoli ustępował. By uchronić się przed całkowitą dezintegracją a nawet – jak się wydawało – zagładą narodu, stworzono społeczny program ratowania Ojczyzny, w którym można było wyróżnić trzy zasadnicze nurty.

Nurt I – w dużej mierze oparty na założeniach programu Komisji Edukacji Narodowej z 1773 r. i wypływającym z nich przekonaniu o potężnej, twórczej sile oświecenia – rozwoju i upowszechnianiu wiedzy. Jan Albertrandi, pierwszy prezes Warszawskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk pisał m.in.: „wzrost nauk i upadek są w proporcji z szczęściem państw i onych osłabieniem”, wyrażając dominujące w tym czasie przeświadczenie, że przez oświecenie społeczeństwa można dojść do niepodległości.

Nurt II – równolegle skupiony głównie na ocaleniu pamiątek narodowych, gromadzeniu książek, dzieł artystycznych, archiwaliów historycznych i literackich oraz innych zabytków kultury. W tym czasie przede wszystkim wznawiano wiele utworów polskiego piśmiennictwa w nowym opracowaniu. Zakładano muzea pamiątek narodowych, biblioteki i salony literackie, które odegrały wszechstronną rolę w upowszechnianiu kultury i oświaty. Szczególne zasługi na tym polu wnieśli, m.in.: Maksymilian Ossoliński, Tadeusz Czacki, Edward Raczyński.

Nurt III – polegał na rozbudzaniu patriotyzmu poprzez zwrot ku historii, „krzepieniu serc i ducha” przywoływaniem świetlanej, budującej przeszłości w utworach Henryka Sienkiewicza, Bolesława Prusa, Józefa Ignacego Kraszewskiego i innych pisarzy.

Rozwój szkolnictwa i oświaty miał wpływ na konieczność publikowania odpowiedniej literatury. Pojawienie się zawodu pisarza (zwłaszcza w drugiej połowie wieku) realizującego ogólnospołeczne zapotrzebowanie na określony rodzaj tematów sprzyjało rozkwitowi piśmiennictwa, czytelnictwa i szeroko pojętemu

⁶ A. Jędrych, *op. cit.*

ruchowi wydawniczemu⁷. Domagano się określonych treści w literaturze, pracach naukowo-badawczych czy popularyzatorskich. Książka stała się podstawowym elementem kultury. Nazywana niekiedy jej bastionem, znalazła się niejako w centrum polskiego życia narodowego. Teksty literackie, historyczne, naukowe odegrały zasadniczą rolę w kształtowaniu zarówno umysłowości, jak i tożsamości narodowej i wiedzy o świecie. Oczywisty i znaczący był wpływ literatury na świadomość narodu i jednostki. Literatura XIX w., jej bogactwo i wartość, pozostaje żywa do dnia dzisiejszego. Współcześnie, wiele utworów XIX. wiecznych stanowi swoistą literacką busolę w różnych aspektach życia.

Powszechnie wiadomo, że często i na różnych płaszczyznach odwoływano się do literatury i filozofii zachodnioeuropejskiej, wnosząc jednocześnie do tej kultury wkład polskich osiągnięć. Jednocześnie zaobserwowano niezwykle zjawisko: mimo utraty niepodległości, zarówno atrakcyjność polskiej literatury, jak i pierwiastek narodowy w niej obecny, powodowały, że obcokrajowcy, nawet z krajów zaborczych, chętnie się polonizowali. Wielu z nich odegrało znaczącą rolę, przede wszystkim poprzez szerzenie wiedzy historycznej i patriotycznej swoją twórczością oraz działalnością polityczno-oświatową. Przyczyniali się do realizacji programu oświaty, kultury, propagowania polskości. Do nich należą m.in. Władysław Ludwik Anczyc, Karol Szajnocha, czy twórca słynnych ilustracji Elwiro Andrioli.

Obfitość i różnorodność publikacji przyczyniła się także do rozwoju serii, które poprzez swego rodzaju „uporządkowanie” uwidaczniają różnorodne tendencje i cele XIX. wiecznej literatury. Zebrany materiał może stanowić pomoc w badaniach dotyczących literatury XIX w., który nadal fascynuje i budzi zainteresowanie, co potwierdzają powstające wciąż nowe publikacje. Współcześnie wiele utworów, także tych zawartych w seriach, jest przedmiotem licznych analiz. Obserwuje się nawet swoistą modę w literaturoznawstwie na różnorakie powroty w wiek XIX⁸. Coraz częściej autorzy utworów beletrystycznych sięgają po ukształtowane, trwałe, wysokiej jakości wzorce XIX stulecia, umieszczając je w nowych zmodyfikowanych kontekstach. Występujące obecnie gwałtowne zmiany naznaczone częstokroć pewnym kryzysem aksjologicznym, wymuszają inne wartości w literaturze, niż te wywodzące się z twórczości wieku XIX. Dlatego też każda forma utrwalenia, choćby niewielkiej części utworów tamtych czasów jest, tak sędzę, uzasadniona i pożądana, zwłaszcza, że wiele egzemplarzy, do których dotarłam, znajduje się w bardzo złym stanie technicznym. Kruchość papieru nie wróży im długiego żywota. Marshall McLucan formułując swoje pesymistyczne proroctwo o końcu Galaktyki Gutenberga, zwracał uwagę na zagrożenia dla książki i konkurencję głównie ze strony rozwijających się dynamicznie nośników

⁷ R. Cybulski, *Józef Zawadzki – księgarz, drukarz, wydawca*, Wrocław 1972, s. 10–15.

⁸ *Przerabianie XIX wieku*. Studia pod red. Ewy Paczoskiej i Bartłomieja Szleszyńskiego. Warszawa 2011.

elektronicznych. Jednakże nie mniej groźna dla istnienia książki jest niszcząca siła czasu. Książki w broszurowej okładce drukowane na papierze złej jakości, jak większość utworów XIX. wiecznych, są szczególnie narażone na zagładę. Fakt, że znajdują się głównie w bibliotekach naukowych, przeważnie w jednym egzemplarzu, powoduje, iż dostępność ich jest coraz trudniejsza, a wkrótce być może, w ogóle nie będzie możliwa w postaci tradycyjnej. Naturalnie, pokładamy nadzieję w cyfryzacji, która pozwala nam obcować z tego rodzaju zbiorami, co nie nastąpi prawdopodobnie zbyt szybko. Ponadto, obcowanie z książką w formie tradycyjnej dostarcza nieporównanie więcej przeżyć estetycznych, poznawczych i daje dużą satysfakcję.

Nadrzędną myślą i celem towarzyszącym przygotowywaniu publikacji było zrealizowanie zamierzenia, by zebrany materiał posłużył jako pewnego rodzaju źródło, wstęp do różnorodnych badań nie tylko badaczom literatury, ale także wszystkim osobom zainteresowanym literaturą XIX w.

Mam nadzieję, że niniejsza książka, mimo pewnych niedoskonałości, spełni, chociażby w pewnym zakresie, swoje zadanie zarówno informujące, jak i ocalające.

POCZĄTKI SERII – WPLYWY ZACHODNIE. ZARYS

Zjawisko serializacji w literaturze polskiej, mocno rozpowszechnione współcześnie, sięga korzeniami początków XIX w., aczkolwiek nie od razu tak nazwane. W literaturze światowej, na której wzorowano się w Polsce seryjność była już znana znacznie wcześniej.

Oto niektóre przykłady początków serii na gruncie europejskim, w których mamy wyraźne elementy łączące poszczególne tomy.

– Seria wydawnictwa Cramoisy Sebastiana (1588–1669), słynnego drukarza i nakładcy paryskiego, który w 41 tomach zawarł relacje misjonarzy z Nowej Francji i Kanady z l. 1632–1672, znajduje się w Laval-University w Quebec. Cramoisy opublikował również słynny zbiór historyków greckich z czasów późnego cesarstwa bizantyńskiego znanego pod nazwą *Byzantine du Louvre*.

– *Elzewiry*, to XVII. wieczne cimelia. Dla polskiego czytelnika dodatkowo ważne jest to, że jeden z tomików poświęcony został w całości Polsce.

– *Aldyny*, to inkunabuły, „pierwsze wydanie klasyków rzymskich i greckich”.

– *Ad usum delfini*. Seria „...wydań najznamienitszych klasyków łacińskich drukowana od 1671 r.” Jest to dobrany odpowiednio zbiór literatury na użytek delfina, syna Ludwika XIV. Seria obejmowała 64 tomy bardzo estetycznie wydane. Z tekstów usunięto wszelkie opisy uznane za niewłaściwe. Stąd powszechnie znane wyrażenie: „ad usum delfini” oznaczające dziś okrojone, niekompletne, tendencyjnie zmienione teksty.

– *Almanachy królewskie* (*Les Almanachs royaux*), drukowane w określonej liczbie dla dworu królewskiego i dostojników. Oprawa tych książeczek miała charakter pracy seryjnej. Autorem bogato złożonych pięknych opraw był René Dubuisson, ilustrator paryski.

– *Baskerville John* (1706–1775), angielski drukarz i liternik wydawał „...wzorową typograficznie i nowoczesną, pozbawioną zupełnie ornamentów, szlachetną w swojej prostocie serię autorów klasycznych...”

– *Cazin Herbert Martin* (1724–1795), publikował w Reims serię małych ilustrowanych tomików o estetycznym wyglądzie, liczącą 437 wol. (seria dała początek tzw. formatowi Cazin).

– *Editions du Louvre* to luksusowa seria klasyków rzymskich i francuskich, wydawana przez Pierre’a Didota starszego w l. ok. 1794–1801 w małym nakładzie, drukowana w Luwrze. Najwybitniejsze druki tej serii to m.in. utwory *Wergiliusza* (1798); *Horacego* (1799) i *Racine’a* (1801–1805), uznane na wystawie w Paryżu w 1801 r. za „najdoskonalszy wytwór typograficzny wszelkich krajów i wszystkich wieków”. Ta seria stała się wzorem m.in. dla serii *Wybór Pisarzy Polskich* (1803–1808) *Tadeusza Antoniego Mostowskiego*, który korzystał także z czcionek P. Didota.

– Editiones Bipontiale, seria wydań klasyków greckich i łacińskich tłoczona w drukarni książęcej i Towarzystwa Naukowego w Zweibrücken (po łac. Bipontes) w l. 1779–1811. Odznacza się wysokim poziomem opracowania, obejmuje 196 tytułów.

– Niemiecka „Universal-Bibliothek”, którą zapoczątkował w Lipsku Philipp Reclam (1867), w zmienionej formie przetrwała aż do czasów powojennych. Była jedną z ważniejszych zagranicznych serii, które odegrały znaczącą rolę dla naszych wydawnictw seryjnych, na niej się wzorowano, m.in. Biblioteka Mrówki, Wydawnictwa Dzieł Tanich, Biblioteka Powszechna i inne.

POLSKIE SERIE LITERACKIE XIX W. ZARYS

Serializacja zapoczątkowana w pierwszych latach XIX w. stała się jedną z trwałych tendencji ruchu wydawniczego, istotną formą upowszechniania książki, jednym z ważnych elementów sprzyjających rozwojowi czytelnictwa, przekazyującym treści ważne dla życia narodu.

W rozwoju historycznym pierwotnie publikowane były cykle zwane najczęściej zbiorami lub wyborami o zaplanowanym zakończeniu. Z czasem, w drugiej połowie XIX w., typową formą stała się seria przybierająca nazwę „biblioteka”, która w zamierzeniu miała się ukazywać przez dłuższy czas. Jednak niesprzyjające warunki powodowały, iż wiele z serii kończyło się wydaniem zaledwie kilku a czasem tylko jednego numeru, np. Zbiór Najcelniejszych i Najrzadszych Rymotwórców Polskich z wieku XVI i XVII.

Serią w zakresie literatury – reasumując niejako różne definicje⁹ – nazywamy zbiór kolejnych numerów wydań pod jedną nazwą, które łączy treść, format, często objętość, szata graficzna, później także znak serii. Najczęściej jest to zbiór nieskończony, w odróżnieniu od cyklu, gdzie zarysowane są ramy ustalające z góry ilość pozycji. Istniały także serie nienumerowane lub z numeracją nieregularną – w niniejszej publikacji zastosowano w takim przypadku spis alfabetyczny. Utwory zawarte w seriach, podobnie jak cała literatura zaborów, miały służyć rozwojowi czytelnictwa, oświaty, pobudzaniu i podtrzymywaniu ducha patriotycznego. Dla łatwiejszego przyswojenia utworów przez dzieci, młodzież, a także niewyrobionego czytelnika z ludu, dokonywano różnych skrótów, przeróbek znanych dzieł. Przykładem może być trylogia H. Sienkiewicza opracowana przez Janinę Sedlaczkównę, czy znana adaptacja *Robinsona Cruzo*e Daniela Defoe przygotowana przez Władysława Ludwika Anczyca. Wzory zachodnie, tłumaczenia, poddano pewnym zabiegom dostosowując je do potrzeb i założeń określonego programu sprzyjającego rozwojowi narodu.

Wzorem państw zachodnich – W Polsce także dość wcześnie pojawiły się serie. Przykładem mogą tu być teksty kronik polskich wydanych w Dobromilu przez Jana Szczęsnego Herburta w l. 1611–1615. W Lipsku powstała seria *Bibliotheca Polono – Poetica...* (1728–1731) redagowana przez Michała Abrahama Troca. *Ezop Nowy Polski* (1731) wydany został przez Jana Stanisława Jabłonowskiego. Serię redagowaną przez Józefa Andrzeja Załuskiego: *Zebranie Rymów Przez Wierszopisów Żyjących lub Naszego Wieku Zeszłych Pisanych*. (1752–1756)

⁹ Definicje serii zaczerpnięto z: *Encyklopedia Wiedzy o Książce*, Wrocław 1971, s. 2147–2148; *O książce. Mała encyklopedia dla nastolatków*, Wrocław 1987, s. 347–348; W. Dynak, *Serie wydawnicze*, w: *Słownik literatury XIX w.* Wrocław 1994, s. 878–881; *Encyklopedia współczesnego bibliotekarstwa polskiego*. Wrocław, 1976, s. 270 i in.

wydrukowano w 5 tomach / t. 1–5/. W latach 1761–1777 ukazywała się *Historiarum Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae Scriptorum. Collectio Magna*, t. 1–5. Franciszek Bohomolec wydał *Zbiór Dziejopisów Polskich* (1764–1768), t. 1–4. Piotr Dufour, najwybitniejszy, obok Gröll'a, drukarz warszawski epoki Oświecenia, opublikował introligatorską serię *Teatr Polski czyli Zbiór Komedii, Dram i Tragedii* (1779–1794) obejmującą 56 tomów. Wymienione serie prof. Jerzy Starnawski zaliczył do „prehistorii” serii¹⁰. Inni badacze¹¹, jako pierwszą na gruncie polskim, wymieniają wspomnianą serię *Zebranie Rytmów Przez Wierszopisów Żyjących lub Naszego Wieku Zeszłych Pisanych*. Jednakże wyraźny rozwój wydawnictw seryjnych nastąpił dopiero w XIX w., zwłaszcza w drugiej jego połowie. Pojawiła się wówczas nasilająca się z każdym rokiem eksplozja zróżnicowanych form serii, których rozwój był wynikiem ogólnych tendencji w literaturze światowej, sztuce drukarskiej, rozwoju zdobnictwa itd.¹²

Powszechnie przyjmuje się, że pierwszą serią literacką powstałą pod zaborami była, wydrukowana z inicjatywy Tadeusza Mostowskiego, seria *Wybór Pisarzy Polskich* (1803–1808), licząca 26 tomów. Jednak za rzeczywistego twórcę polskich serii popularnych uważany jest Franciszek Salezy Dmochowski. Jego działalność rozpoczęła okres nieprzerwanego rozwoju wydawnictw seryjnych tj. na przykład: *Wybrane Romanse Waltera Scotta* (1827–1829), czy *Biblioteka Narodowa* (1828 r.) Ta ostatnia stała się wzorem dla innych wydawców serii, np. dla Antoniego Gałęzowskiego. Wszyscy trzej wydawcy Mostowski, Dmochowski, Gałęzowski związani byli z Warszawskim Towarzystwem Naukowym, które miało swój niebagatelny udział w wydawaniu serii literackich obejmujących przede wszystkim klasykę, utwory ważne dla naszej kultury i pamięci literackiej i historycznej.

Po upadku powstania listopadowego elity intelektualne i patriotyczne, które znalazły się za granicą rozwinęły intensywną działalność kulturalną na obczyźnie. Wydawnictwa emigracyjne były także istotnym czynnikiem polskiego życia umysłowego, bowiem wiele z nich przenikało do kraju, gdzie z uwagi na zaostrzoną cenzurę nie mogły być publikowane. Wśród serii z tego okresu ważną rolę odegrała m.in. emigracyjna *Biblioteka Kieszonkowa Klasyków Polskich* wydawana przez Jana Nepomucena Bobrowicza w Lipsku (1834–1853) i *Biblioteka Powieści Historycznych* (1843–1856).

W latach między powstaniem listopadowym i styczniowym, jedną z najważniejszych serii była *Biblioteka Starożytna Pisarzy Polskich* (1843–1844, wyd. 2, 1854) publikowana w Warszawie przez Kazimierza Władysława Wójcickiego. Znalazły się w niej przedruki dawnych rzadkich utworów. Podobną serię, *Pomniki*

¹⁰ J. Starnawski, *Warsztat bibliograficzny historyka literatury polskiej*, Warszawa 1982, s. 388–393.

¹¹ M.in. A. Morawska, *Serie wydawnicze w Polsce Ludowej*, Warszawa 1971, s. XV.

¹² J. Dunin, *op. cit.*, s. 98.

do Historii Obyczajów w Polsce XVI i XVII w., zainicjował w roku 1843 Józef Ignacy Kraszewski.

Po upadku powstania styczniowego cenzura carska ze zdwojoną energią niszczyła nie tylko patriotyczną literaturę narodową, ale także słowo mówione wypowiadane z kościelnej ambony, czy w teatrze. Ta złowroga rola cenzury spowodowała znaczny spadek produkcji wydawniczej¹³. Aby złagodzić skutki represji, Władysław Mickiewicz, syn poety, rozpoczął w roku 1866 w Paryżu, w prowadzonej przez siebie Księgarni Luksemburskiej wydawanie serii Biblioteka Ludowa Polska. Złożyły się na nią małe książeczki zawierające głównie przedruki dawnych dzieł polskich. Na okładce i karcie tytułowej widoczna kompozycja graficzna: obraz ze sceną pożegnania kosyniera udającego się do Powstania, herby Korony i Litwy oraz napis: Biblioteka Ludowa Polska. Na odwrocie karty tytułowej sygnet Księgarni Luksemburskiej przedstawiający mapę niepodległej Polski i hasło: *Wolność. Równość. Całość*¹⁴. Seria Władysława Mickiewicza odegrała ogromną rolę nie tylko na emigracji, ale i w kraju, gdyż mimo utrudnień wiele jej tomików docierało do wszystkich zaborów.

W ostatnich dziesięcioleciach XIX w. w sposób zasadniczy na charakter wydawnictw seryjnych wpłynął program społeczny i oświatowy polskiego pozytywizmu. Powstaje wówczas coraz więcej serii o charakterze popularnym, oświatowym, dydaktyczno-umoralniającym. Dotyczy to również serii literackich, gdyż literatura włączona została w realizację celów społecznych. W drugiej połowie XIX w. pojawia się w polskim życiu kulturalnym pierwsza grupa literatów zawodowo zajmujących się pisarstwem. Dzięki upowszechnieniu umiejętności czytania i coraz tańszymi technikom powielania druku, książka była dostępna dla coraz liczniejszych kręgów odbiorców, a jednocześnie opłacalna ekonomicznie. W życiu literackim pojawiła się konkurencyjność¹⁵.

W większości serii publikowano głównie beletrystykę, ale także pamiętniki, opisy podróży i opracowania popularnonaukowe. Pojawiają się liczne serie specjalistyczne: popularne i fachowe, a także naukowe, finansowane przez wydawców profesjonalnych, założycieli i właścicieli zasłużonych firm wydawniczych, redakcje czasopism, Polską Akademię Umiejętności, towarzystwa naukowe, zwłaszcza Warszawskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, biblioteki itp.

Do najbardziej znaczących serii literackich tego okresu można zaliczyć m.in.: Bibliotekę Mrówki (1869–1901), Bibliotekę Narodową (1869–1872), Bibliotekę Polską (1875–1895), Bibliotekę Zapomnianych Poetów i Prozaików Polskich, Bibliotekę Klasyków Polskich (1882–1883) i Bibliotekę Pisarzy Polskich (1889).

¹³ B. Burdziej, „Żyd” (1869) Edwarda Lubowskiego, w: *Żydzi w lustrze dramatu, teatru i krytyki teatralnej*, Katowice 2004, s. 65.

¹⁴ A. Kłossowski, *Ambasador książki polskiej w Paryżu Władysław Mickiewicz*, Wrocław 1971, s. 206–222, passim.

¹⁵ W. Ratajczak, *Literatura XIX w.*, s. 141.

Wśród serii popularnych należy wymienić m. in. Bibliotekę Uniwersalną Arcydzieł Polskich i Obcych (1880–1888) i Bibliotekę Powszechną (1890–1933).

Zjawiskiem charakterystycznym w ruchu wydawniczym ostatniego 30-lecia XIX w. było pojawienie się wielu serii o charakterze tzw. patronackim: dla ludu, dla dzieci i młodzieży, dla teatrów amatorskich inspirowanych głównie przez ruchy i organizacje oświatowo-religijne, a także polityczne. Obok utworów beletrystycznych drukowano również czytanki popularnonaukowe, teksty z zakresu poradnictwa gospodarczego i aktualną publicystykę. Dotyczy to takich serii jak, np.: Czytelnia dla Ludu, Biblioteka Ludowa, Biblioteka Tanich Książeczek dla Ludu i Młodzieży, Biblioteczka dla Dzieci i Młodzieży ku Nauce i Rozrywce.

Wykaz serii literackich z XIX stulecia stanowiący zasadniczą część pracy, dokumentuje obraz literatury w nich obecnej. Wieloaspektowe omówienie oraz charakterystyka zawartości poszczególnych wydawnictw seryjnych i utworów w nich zebranych wymagałoby kolejnych opracowań.

CHRONOLOGICZNY WYKAZ POLSKICH SERII LITERACKICH XIX WIEKU

1. WYBÓR PISARZÓW POLSKICH

Tadeusz Antoni Mostowski

Warszawa 1803–1808

8°; objętość: ok. 500 s. (dla ujednoczenia objętości w niektórych tomach utwory kilku autorów); nakład: do 1500 egz.; cena: na papierze klejowym zł 500

Seria bibliofilska wzorowana na wydawnictwach Pierre Didota. Zawiera najwybitniejsze dzieła epoki staropolskiej i stanisławowskiej oraz wielkich twórców antyku (Tacyta, Cezara) i utwory klasyki polskiej. Należy ona niewątpliwie do najpoważniejszych serii, ponieważ stworzyła kanon wydawniczy późniejszych reedycji wielu tekstów oraz model literackiej serii wydawniczej. Miała ona wielu naśladowców: Biblioteka Narodowa Franciszka Salezego Dmochowskiego (1828–1830), Zbiór Pisarzy Polskich Antoniego Gałęzowskiego (1828–1833). Książki zawarte w serii rozprowadzane były przez wiele lat i przyczyniły się do rozpowszechnienia literatury polskiej.

Naruszewicz Adam, *Historia narodu polskiego od początku chrześcijaństwa*, t. 1–7, 1803–1804.

Tacyt Korneliusz Kaius, *Dzieła wszystkie*, przekł. Adama Naruszewicza, t. 1–4, 1804.

Naruszewicz Adam, *Tauryka czyli wiadomości starożytne i późniejsze o stanie i mieszkańcach Krymu do naszych czasów*, 1805.

Naruszewicz Adam, *Diariusz podróży Stanisława Augusta króla na Ukrainę w r. 1787*, 1805.

Tacyt Korneliusz Kaius, *Kronika od zejścia Cezara Augusta*, przekł. K. Kojalowicz, 1803.

Cezar Julius Gaius, *O wojnie francuskiej ksiąg siedmioro, ósma przez sekretarza jego Aulusa Hirycjusza Panze*, przekł. A. Wargocki. 1803.

Orzechowski Stanisław, *Kroniki polskie. Do zgonu Zygmunta I*, 1805.

Górnicki Łukasz, *Dzieje w Koronie Polskiej. Z przytoczeniem niektórych postronnych rzeczy od r. 1538 aż do r. 1572, którego król umarł*, 1805.

Życia Sławnych Polaków, t. 1–3, 1805.

T. I. Mniszech Michał Jerzy Wandalin, *Kazimierz Wielki*, 1805.

Orzechowski Stanisław, *Żywoć i śmierć Jana Tarnowskiego, kasztelana krakowskiego, hetmana wielkiego koronnego, pisane niegdyś przez... wydrukowany i przypiskami objaśniony przez Franciszka Bohomolca*, 1805.

T. 2. *Życie Jana Zamojskiego, kanclerza i hetmana wielkiego koronnego*, 1805.
Krajewski Michał, *Historia Stefana na Czarny Czarnieckiego, wojewody kijowskiego, hetmana polnego koronnego*, 1805.

T. 3. Bohomolec Franciszek, *Życie Jerzego Ossolińskiego, kanclerza wielkiego koronnego*, 1805.

Naruszewicz Adam, *Historia Jana Karola Chodkiewicza, wojewody wileńskiego, hetmana wielkiego Księstwa Litewskiego*, t. 1–2, 1805.

Poezja

1. Naruszewicz Adam, *Wiersze różne*, t. 1–2, 1804–1805.

2. Kochanowski Jan, *Dzieła polskie*, t. 1–2, 1803.

3. *Sielanki polskie z różnych pisarzy zebrane*, przekł. Józefa Lipińskiego, 1805.

Pisma rozmaite

Pisma rozmaite współczesnych, wierszem i prozą, t. 1–3, 1803–1805.

T. 1. Szymanowski Józef, *Wierszem i prozą pisma różne*, 1803.

Węgierski Kajetan, *Wiersze różne*, 1803.

T. 2–3. Niemcewicz Julian, *Pisma różne wierszem i prozą*, t. 1–2, 1803–1805.

Tański Ignacy, *Wiersze i pisma różne. Dzieło pogrobowe*, 1808.

2. WYBÓR POWIEŚCI MORALNYCH I ROMANSÓW

Tadeusz Antoni Mostowski

Warszawa 1804

8°; objętość: tomik ponad 200 s.; cena: „...każdy tom na lepszym papierze kosztuje po zł 6, a na ordynaryjnym zł 4”

Seria jest kolejnym nowatorskim przedsięwzięciem w Polsce T. Mostowskiego, przeznaczona dla masowego czytelnika i młodzieży. W serii znalazły się przede wszystkim przekłady, głównie Jakuba Adamczewskiego i kilka prac oryginalnych. Autorzy i tłumacze podpisani m.in.: A.W., J.L., J.N., A.P., S.M.

Każdy tomik serii zawiera dwa stałe działy: *Mody paryskie*. *Zagadka*, *szarada* i *logogryf*.

1. *Halina i Firley. Nurmahal. Kochał ją więcej nad życie*.

2. *Arfa. Posag Zuzi. Kalectwo. Miłość*.

3. *Przyjemność w prostocie. Westalka*.

4. *Idda z Tokenburgu. Powieść wschodnia. Rotmistrz Gorecki. Tysiąc dni i jeden*.

5. *Selmours. Dafnis i Pandroza. Spódniczka zielona. Dalszy ciąg Tysiąca dni i jeden*.

6. *Nalogi cnotliwe. Upiór. Dalszy ciąg Tysiąca dni i jeden*.

7. *Pałac milczenia. Dziesięć dni cesarza Seged. Dalszy ciąg Tysiąca dni i jeden*.

8. *Miłość wspaniała. Sposób wskrzeszenia umarłych. Biblioteka króla indyjskiego. Roman. i Karolina. Dalszy ciąg Tysiąca dni i jeden.*
9. *Olind i Sofronia. Poezja z Jeruzolimy wyzwolonej. Dwie epoki. Ismenida i Hy-las. Dalszy ciąg Tysiąca dni i jeden.*
10. *Ezzelin Żelazne Ramię. Czuwanie tajemne czyli miłość i przyjaźń. Królowa Gorry. Dalszy ciąg Tysiąca dni i jeden.*
11. *Kwita. Wątpienia w miłości. Hokfeld i Herman. Dalszy ciąg Tysiąca dni i jeden.*
12. *Fanny de Varicourt. Zulbar. Powieść indyjska. Dalszy ciąg Tysiąca dni i jeden.*
13. *Lizmora czyli wioska opuszczona. Bianka i Izabella. Powieść historyczna. Sy-gryda czyli miłość nagrodą męstwa. Dalszy ciąg Tysiąca dni i jeden.*
14. *Arthur i Sofronia. Dalszy ciąg Tysiąca dni i jeden.*
15. *Tankmar książę saski. Miłość i wdzięczność. Dalszy ciąg Tysiąca dni i jeden.*
16. *Uprzedzenia kobiece. Przypowieści wschodnie. Piotr. Ukończenie Tysiąca dni i jeden.*
17. *Skrzyпки wędrowne.*
18. *Miłość i szacunek. Nauki męża. Przyjaciel lekarz. Menalko i Alexis. Ciarlatan, mędrzec.*
19. *Warbeck. Powieść historyczna. Nietrafny. Rys jeden z życia Henryka IV.*
20. *Miłość i próżność. Miłość i poczciwość.*

3. WYBÓR PODRÓŻY ZNAKOMITSZYCH NAOKOŁO ZIEMI

„...I w różne jej strony czyli geografia historyczna dla zabawy i nauki młodzieży, tudzież dojrzałych osób”.

Tadeusz Antoni Mostowski

Warszawa 1805–1806

12°; objętość: 168–260 s.; cena: tom po 4 zł, na papierze klejowym 5 zł

Seria z 1805 r. wznowiona w 1815 r. w cenie 54 zł

1–2. *Podróż komodora Brydone naokoło ziemi, 1764–1766*, t. 1, 1805.

3–4. *Podróż Pawła Brydone po Sycylii i Malcie odbytej w 1770*, t. 2, 1805.

5–6. *Poselstwo pana Samuela Turnera do Teschou, Tybetu, Boutanu*, t. 1–2, 1805.

7. *Podróż Pa-Moungo-Parka, Anglika wewnątrz Afryki w latach 1795–1797*, 1805.

8–10. *Podróż Jakuba Kooka, Banksa i Soladra*, 1806.

11. *Podróż Niemca do jeziora Oneida w Ameryce północnej*, 1806.

12. Makay W., *Wiadomość o rozbitkach okrętu na brzegach Aracan w Indiach wschodnich, podług pamiętnika..., młodego porucznika w służbie morskiej angielskiej*, 1806.